

Mít vlastní pokoj

Ke vztahu mezi prostorem a osobní identitou^{1,2}

François de Singly

Have a room of one's own

On relation between space and personal identity

ABSTRACT A room of one's own or some other "possessed" space provides a contemporary individual with a certain independence that is crucial in order to build his/her own personal world, or to become autonomous. A possibility to use this space for personal actions is more important than actual possessing of the space. Independence and autonomy, the two dimensions in the process of individualization, can be separated. In addition, it is possible to perceive a tension in between the two of them. The following study projects this tension on an example of eleven to thirteen year old children. It focuses on how the children acquire autonomy as well as on the pedagogy exercised by their parents.

KEYWORDS autonomy, family relationships, identity, individualization, independence, the young, space

Otázka vlastního pokoje není v konstrukci identity „moderních“ jedinců druhotná. V klasickém díle feministické literatury „Vlastní pokoj“ tvrdí Virginia Woolf, žež má napsat přednášku na téma „Ženy a literatura“, že „*pokud má žena psát literaturu, musí mít peníze a vlastní pokoj*“. Jinak je odsouzena k setrvání ve vězení svého pohlaví jako Shakespearova sestra, která nemohla tvořit, protože „*přišli rodiče a řekli jí, ať zašívá punčochy nebo si hledí trouby a neblouzní tu s knihami a s novinami*“.³ Virginia Woolf odmítá, aby ženy byly nejprve považovány za „ženy“, tedy za manželky a matky. Požaduje, aby i ony mohly rozvíjet své osobní plány. Toto právo nabývá smyslu jedině tehdy, pokud mohou mít současně zdroje umožňující plán uskutečnit. Virginia Woolf klade důraz na vlastní pokoj, který by ženě prozatímne umožnil oprostít se od tlaků spojených s rolí ženy. „Liberalismus“ (v rozšířeném americkém významu blízkém individualismu) zdůrazňuje oddělení: „Liberalismus je světem stěn, a každá z nich plodí novou svobodu,“ vyzdvihuje filozof Michael Walser (1992). Je to

Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 4/2009. S. 13–22. ISSN 1214-813X.

¹ Překlad textu podpořilo Ministerstvo školství, mládeže, a tělovýchovy prostřednictvím výzkumného záměru „Reprodukce a integrace společnosti“ (MSM0021622408).

² Překlad přípravného textu pro přednášku pronesenou v září 2008 na MU v Brně a UP v Olomouci.

³ Cit. dle českého vydání WOOLF, Virginia. 1998. Vlastní pokoj – esej. Praha: One Woman Press – pozn. překl.

konstantní paradox v nacházení sebe: případné rozbíjení stěn, ne kvůli setrvání na zbořeništi, ale kvůli stavbě svých stěn a budování vlastního světa.

V dotyčném období – ve třicátých letech dvacátého století – byly mužům a hlavně ženám stanovovány meze, aby měli jen velmi relativní autonomii. Jedním z prostředků užívaných k omezení procesu individualizace bylo přidělování „oficiální identity“ každému jedinci uvnitř každé instituce. Ve škole měl žák být jedinec žákem, své náboženství, svůj sociální původ, jazyk svého kraje měl zanechat v šatně. Stejně tomu bylo v nemocnici, kde pacient měl být pouze pacientem, ve věznici vězeň jen vězněm, doma manželka a matka pouze manželkou a matkou. Tato redukce identity, typická pro první modernitu (Singly 2005), uzavírá jedince, přinejmenším pro daný moment, v jedné roli. Doma neměla být žena ničím jiným než manželkou a matkou. Požadavek Virginie Woolf má kořeny v takovémto kontextu: žádat vlastní pokoj v domě své rodiny znamená podle nás projevovat touhu mít mnohorozměrnou a proměnnou identitu. Mít pokoj pro sebe neimplikuje vzdání se bytí matkou, ale znamená přání moci mít také jiné identitní dimenze, v daném případě Virginie Woolf místnost pro psaní, místnost, kde její identita spisovatelky je tou hlavní. Vlastní pokoj je v této perspektivě místem u rodiny doma, v němž se může každý stát „sám sebou“ – každý tedy může hrát také jiné role než ty, které mu jsou předepsány jeho pohlavím, jeho věkem a jeho rodinnou pozicí. V obývacím pokoji, když je rodina shromážděna pospolu, jsou dospělí i mladí⁴ nejprve členy skupiny; může i nemusí je to uspokojovat, ale situace jim vnucuje takto sebe samé definovat. Stáhnutí se do pokoje otevírá prostor pro nové možnosti, děti i dospělí si mohou obléci nové šaty. Mladý bude poslouchat „svou“ hudbu, aby sám sobě i ostatním členům ukázal, že patří také do jiné skupiny, skupiny vrstevnické, ke své generaci.

Dějiny rodiny, dějiny intimity, dějiny prostoru

Historie rodiny může být vykreslena skrze historii domácího prostoru. Domov⁵ se postupně, schematicky ve dvou fázích, proměňuje. První fáze je ta, která odpovídá první modernitě: je to moment, kdy se rodina odděluje od zbytku společnosti, od čtvrti, od sousedství. Intimita je na prvním místě rodinná. Druhá fáze, jež se otevírá s druhou modernitou, částečně tuto logiku přerušuje, aby každému dovolila mít také svou osobní intimitu. Druhá modernita neruší první, jedna a druhá se propojují a navazují na sebe – v různém dávkování podle věku, genderu, osobní kultury (Singly 2003). V centru historického procesu individualizace oddělení se od či emancipace ve vztahu ke „společnosti“, sousedství, rodině – nejprve k širšímu příbuzenstvu a pak i k těm nejbližším.

Virginia Woolf, ač žijící v době první modernity, formuluje požadavek určující cíl modernity druhé; tímto je v předstihu. V sedmdesátých letech 20. století se ženské hnutí ztotožňuje s tímto požadavkem vlastního pokoje pro ženy, aby nemusely být umenšovány na role vnucené rodinnou strukturou. Totéž se objevuje v krásné povídce Doris Lessing. V díle

⁴ Ve francouzském textu je užito slovo *jeunes*, které znamená *mladí*. V kontextu tohoto příspěvku se však jedná o ty mladé, jež lze v souhrnu označit jako *mládež*. V celém textu překládám *jeune/jeunes* jako *mladý/mladí* – pozn. překl.

⁵ Fr. *domicile*; zde ve významu domácnost – to, kde je člověk doma – pozn. překl.

Pokoj číslo devatenáct se vzdělaná žena vdává a opouští svou placenou práci, aby se obětavě věnovala svým dětem, vedení domácnosti a péči o zahradu. Jednoho dne, nepochybně z důvodu nástupu posledního dítěte do školy (kdy u Zuzany mizí určité ospravedlnění [dosaďadního vlastního života]⁶), si Zuzana uvědomí svůj život a nesouběžnost toho, čím chce být, a toho, čím má za to, že se stala. Aby se pokusila zmenšit tuto odlehlost, rozhodne se mít pokoj pro sebe, ne v domově rodiny, ale v „neutrálním“ prostoru, v hotelu; nikoliv proto, aby se zde stýkala s milencem, ale aby přemýšlela o znovuzískání sebe samé: „*Co dělala v pokoji? Vůbec nic... Už nebyla Zuzanou Rowlinsovou, matkou čtyř dětí, manželkou Matthewa, šéfovou paní Parkesové a Sophie Traubové (svých pomocnic v domácnosti), se svými vztahy k přátelům, vychovatelům, dodavatelům. Už nebyla paní velkého bílého domu a zahrady. Byla paní Jonesovou. Byla sama a neměla ani minulost ani budoucnost.*“⁷ Zuzana se nedokáže dostat dál než ke konstatování tohoto rozdílu; nedokáže ho zmenšit tím, že by se nějak nově angažovala, aby její hluboké⁸ já odpovídalo její sociální identitě: „*Isem to já, kdo tu je. Po celých těch letech manželství a mateřství, poté, co jsem měla odpovědné role, jsem stále stejná. Přesto byly chvíle, kdy jsem myslela, že mimo tyto role, které měla zastávat paní Rawlingsová, ze mě nic nebylo.*“ Osobní prostor má své silné stránky, ale nestačí.

Těto ženě se nedaří najít východisko. Její neúspěch má, podle mne, dva zdroje. Zuzaniným problémem je, že zůstává u sebe samé, u skutečnosti, že opustí své sociální šaty, které ji již neuspokojují, aniž by si oblékla nové. Pokouší se o ni prázdno. Jednak si nenechá pomoci žádným významným druhým, a také si nedává žádný cíl, žádnou činnost k uskutečnění, pro nic se nenadchne. Citace z Virginie Woolf obsahuje tajemství zdařilé následné identitní proměny⁹: žena „musí mít (...) vlastní pokoj, pokud má (...) psát literaturu“. Tato místnost má smysl jedině tehdy, je-li místem nějaké „osobní“ činnosti či činností; jenže pro Zuzanu to byl prázdný prostor bez vztahů a činnosti.

Ve skutečnosti požadavek vyslovený Virginii Woolfovou nepředstavoval pro ženy žijící v páru prioritu. Vždyť dnes má málo žen pokoj pro sebe. A dokonce i když poslední z dětí opustí domov (Maunaye 1995), nevyužívají toho matky, aby si tuto místnost přivlastnily samy za/pro sebe; udělají z ní například místnost na prádlo, tedy ve jménu oficiální identity spojené s jejich pohlavím a s jejich místem v rodině. Mít místnost pro sebe – a požadovat ji – je pro ženy, a i pro muže, dost málo legitimní. Posledně jmenovaní ji dokážou získat jen lstmi: ospravedlněním oficiální rolí, zamaskováním střídavým využíváním, jako místo vedlejšího pobytu¹⁰ využité pro sebe ve chvílích, kdy v něm rodina není (Gotman a Léger 1995). I přes samozřejmost bytí „svobodnými pospolu“ (Singly 2000) je obtížné dovolit si explicitně

⁶ Do hranatých závorek vkládám pasáže, které sice nejsou v původním francouzském textu, ale pomáhají jej pochopit.

⁷ Text sice vyšel i v českém překladu, avšak vzhledem k tomu, že autor přednášky vycházel z překladu francouzského, který jeho argumentaci odpovídá lépe, užívám zde překladu z francouzštiny – pozn. překl.

⁸ Přesně přeložený výraz „hluboký“ zní sice česky poněkud nepatříčně, avšak jeho nahrazení např. slovem „vnitřní“ by mohlo mylně asociovat opozici vůči „vnějšimu“.

⁹ Přestože tato autorka odchází [z tohoto světa, spáchá sebevraždu – pozn. překl.] stejně jako Zuzana...

¹⁰ Např. chalupu či chatu – pozn. překl.

přisvojit místnost pro sebe, hlavně je-li to pokoj-ložnice,¹¹ nakolik jsou postel a tato místnost v partnerských představách konstruovány jako jeden z důkazů existence páru, jako označení společného teritoria. Je třeba zdůraznit, že Virginia Woolf požaduje spíše než „pokoj“, „místnost“ pro sebe.

Absence „vlastního pokoje/místnosti“ neznamená, že se ženy či muži vzdávají toho mít osobní teritorium; to je možné mít mimo rodinný domov. Dobrým příkladem je kancelář v zaměstnání. „Soukromý“ život – ve smyslu privatizace podle Oliviera Schwarze (1990) nebo individualizovaného teritoria, jak ho pojmám já (2006) – zdvojuje „soukromý“ život (chápaný jako sféra protikladná ke sféře veřejné). Dostáváme se k následujícímu paradoxu: rodina druhé modernity se postupně otevírá, bojuje proti uzavírání se více upřednostňujícím (během první modernity) rodinnou intimitu než intimitu osobní. Bezpochyby jsme se dostali – po údobí domácího „uzavírání se“ analyzovaném zejména Philipem Arièsem (1960) – do jiné dějinné fáze: k „otevřenějšímu“ rodinnému časoprostoru.

Uzavírání a otevírání

V protikladu k ujištění Zygmunta Baumana (2004), že se rodina podobá „shluku opevněných bunkrů“, tato skupina stále funguje v mnohých chvílích společně – jak se ukazuje například v analýzách [společného] jídla prováděných Jeanem-Claudem Kaufmannem (2005). Je-li pravda, že každý člen rodiny může být ve svém pokoji, ve své „bublině“, poslouchat svou hudbu, hrát videohry, dívat se na film v čím dál častěji vlastní televizi, telefonovat ze svého mobilu, nijak to neznamená odmítání společného života. Obraz bunkru evokujícího válku je nepřesný. Členové rodiny oceňují tuto domácí dimenzi a současně odmítají toto uzavření. „Vyjít si, jít ven“ se stává příkazem pro všechny generace, není tedy vyhrazeno mladším. Moci být s přáteli, moci vykonávat „osobní“ aktivitu a nemít v tu chvíli rodinnou dimenzi, se cení čím dál víc.

S tímto otevřením, jak bývá uváděno, rodina druhé modernity částečně ukončuje dějinnou vsuvku velkého uzavření a znovu se stává bližší tomu, jakým způsobem vidí rodinu antropologové (Godelier 2004). Avšak to, co tyto rodiny odlišuje od rodin „tradičních“, je primát [přírkávaný] jedinci jako takovému: žádné pouto – ani příbuzenské, ani pokrevní, ani filiační... – nemůže jedince přednostně definovat. Nejedná se tedy o dějinnou smyčku, o cyklus; důvody znovuotevření rodiny jsou individualistické, nikoliv komunitní. Odmítnutí stažení se do toho, co je domácí, vyjadřuje odmítnutí okleštěné identity.

Případ adolescentů

Případ mladých adolescentů je zajímavý z hlediska analýzy jejich zájmu disponovat místností pro sebe ve věku, kdy je společnost opravňuje, ba nutí stát se individualizovanějšími,

¹¹ Zde použitý francouzský výraz pro pokoj – „chambre“ – je výrazem označujícím nejčastěji pokoj s postelí, ložnici, zatímco anglické „room“ tuto konotaci neobsahuje. Tomu odpovídá i de Singlyho zmínka uvedená na konci odstavce o problému s překladem tohoto slova do francouzštiny, kterou jsem v české verzi vynechala (pozn. překl.).

to znamená méně pouze „synem“, „dcerou“, „členem rodiny“. A priori by mít pokoj pro sebe mělo být ceněno. V knize *Les adonaissants*¹², ve výzkumu prováděném u jedenácti-, dvanáctiletých mladých ve Francii a v Německu však pozorujeme, že pokoj je ceněn pouze podmíněně, zejména pod podmínkou, že mladý má pocit [jeho] vlastnictví. Kvalitativní výzkum umožňuje porozumět tomu, že odpověď na jednoduchou otázku v dotazníku, zda „mít, či nemít vlastní pokoj“, je jen velmi přibližná. Vezměme příklad Katariny, dvanáctileté dívky. Má vlastní pokoj a televizi. Mohli bychom si tedy myslet, že má pocit, že má svou místnost a že ji to těší. Ve skutečnosti jí její matka, učitelka, která je navíc často doma, zakazuje sledovat vysílání bez dovolení. Dívka se tak někdy večer dívá na televizi bez povolení, s vypnutým zvukem! Prohlašuje, že ve svém pokoji nemá nic ráda. Sní o tom, že dají pryč pohovku (která je v její místnosti také lůžkem), neboť, když přijede návštěva, musí uvolnit svůj pokoj a jít spát do pokoje svého bratra. Špatně snáší, že je vyháněna „od sebe“. Jednou ze známek slabého přivlastnění si pokoje je jeho dekorace: na stěně je kupříkladu plakát *Malého prince*. Nikdy jej nečetla, tu knihu nemá, čtení nesnáší.

Jedno z překvapujících výzkumných zjištění vzešlo z následujícího pozorování: i když je vlastní pokoj důležitý, většina adolescentů se v něm nezavírá. Stejně jako tam bývají v jiných místnostech. Systematicky se tedy do svého pokoje neuchylují. Jeden z důvodů umírněné přitažlivosti pokoje odkazuje k dualitě jejich identity. Většina mladých si dělá úkoly ve svém pokoji (Gouyon 2006).¹³ Takzvaně osobní pokoj má tak podvojný status. Rodiče se činí, aby každé z jejich dětí mělo pokoj, aby zvýšili jejich šanci prosperovat. Jedna matka se takto zmiňuje o jedné ze svých dcer: „Malá nastoupila do mateřské školy, za dva roky bude třeba, aby měla svůj pokoj, aby se mohla učit, jinak to není možné“ (úryvek z rozhovoru z výzkumu Jeana-Michela Légera). Pokoj se stává od nejranějšího věku dodatkovou místností ke škole, s pracovním stolem, slovníkem...

„Vlastní pokoj“ tedy není „vlastní“, není to „osobní“ prostor, nutí mladého člověka obléct si školní oděv. „Školní“ dimenze identity je více rodinná než osobní – mnozí rodiče neváhají denně klást otázky ohledně toho, co se dělo ve vyučování, a tento zásah není zpochybňován – zatímco „přátelská“ nebo „milostná“ dimenze je více osobní než rodinná. Bytí něčím synem nebo něčí dcerou a bytí žákem se vzájemně posilují, ba dokonce splývají. „Jdi do svého pokoje udělat si úkoly“ je sdělení, které plodí zdráhavý vztah k této místnosti: mladý člověk sní o osobních teritoriích, ne o teritoriích sdílených s rodiči či jimi kontrolovaných. Až na výjimky není „vlastní“ pokoj těch, kdo mimochodem mají to štěstí, že ho mají, prostorem bez dvojznačnosti, jelikož připomíná význam „žákovské“ dimenze, jelikož ukazuje na meze jejich autonomie. Vlastnictví pokoje prozrazuje stejně tak starost o školu, jako péči o to, aby

¹² *Adonaissant* je de Singlym zavedený novotvar založený na slovní hříčce. Jeho francouzská výslovnost je totožná s výslovností výrazu *adolescent* – s výjimkou hlásek « l », resp. « n ». *Naissant* znamená « rodící se ». *Adonaissant* je tedy *rodící se adolescent*; de Singly tak označuje děti ve věku přibližně mezi 11 a 13 lety, tedy takové, které již nejsou plně jen dětmi, ale také ještě nejsou v pravém smyslu slova adolescence. V roce 2006 vydal F. de Singly knihu s názvem *Les adonaissants*, kde vychází z výzkumu mezi francouzskými a německými dětmi a mladými v tomto věku (pozn. překl.).

¹³ Statisticky mají mladí, kteří mají svůj pokoj, lepší školní výsledky.

měl mladý dobré podmínky pro osobní rozvoj. Tento pokoj je možné přirovnat k „pracovním“ prostorům, které mohou být uvnitř zdomácnělého bydliště. Může být, stejně jako pracovna, i ta v zaměstnání, poupraven na osobní teritorium, ale za cenu zvláštního úsilí, jelikož oficiálně tento prostor definuje jeho „pracovní“ dimenze.

Přesněji, pokoj mladých má „smíšený“ charakter: je z části „školní“ a z části „osobní“. Poznamenání prostoru je zřetelně mezi těmito dvěma identitními dimenzemi: na jedné straně psací stůl, na druhé tolik ceněná postel! Postel je konstruována jako protiklad pracovního nábytku a dovoluje přestupek. Jednou z velkých radostí dnešních mladých je pracovat v posteli: mají tak pocit, že situaci trochu ovládají a rodiče jim dávají zapravdu, jelikož takové chování neschvalují. Když už není školní dimenze z jejich identity vypuštěna, hrají ji (ve vlastním slova smyslu) osobním způsobem, tak, že ji kombinují s jednáním pojatým jako protiklad k dobré práci do školy – správnému držení těla a vysoké soustředěnosti. V posteli, při zapnutém rádiu či televizi, se smysl práce do školy aspoň trochu mění; mladí tak dávají najevo, že to, co je pro ně nejvýznamnější, není tato dimenze. Jsou možná statusově „syny“ či „dcerami“, ale zdůrazňují fakt, že jsou stále ve světě své generace.

Složitost adolescentní identity znemožňuje jednoduché přivlastnění si pokoje. „Já“ se neuzavírá do jedné místnosti. Toto osobní „já“ je neredukovatelné na jakoukoliv definici. Elisabeth, dvanáctiletá Berliňanka, dcera vedoucích pracovníků, má krásný pokoj, navíc s palandou. Vložila se do úprav svého pokoje tak, že s kamarádkou namalovaly na stěny podle svých představ hlavní postavy z knižní trilogie. Odstranila téměř všechny plakáty (kromě jednoho se Shakirou). Dveře si zavírá, hlavně když pracuje, nebo když je u ní kamarádka, což nebrání vpádům jejího mladšího bratra. Na televizi se chodí dívat do pokoje svých rodičů: „Je tam velká postel a dá se na ni pohodlně lehnout.“ Upozorňuje, že v bytě jsou i další televizory, ale že nejraději bývá u tohoto. Tento případ není ojedinělý. Jestliže je pokoj rodičů vybaven kvalitní televizí, mnozí mladí ji rádi sledují tam, usadí se na postel rodičů a cítí se šťastní. Cení si spíše televizoru a jeho kvality než místnosti, kde jsou. Stejně je to i s počítačem. Někteří rodiče raději neumisťují počítač do pokoje dětí, a ty si pak chodí hrát, psát e-maily či hledat materiály jinde. Nejdůležitější je aktivita zaměřená na sebe.

Otevřenost k jiným místnostem může být v souladu s péčí o to mít prostor pro sebe, opravdu pro sebe, jehož symbolem se pak stává uzavření. Takto Mara, jedináček žijící se svou rozvedenou matkou ve Freiburgu, zavedla ohledně svého pokoje pravidlo: „V každém případě nemá [matka] právo chodit do mého pokoje, když nejsem doma. To jsem jí řekla. Pokud chce jít na balkon, tak samozřejmě právo má, ale musí jít přímo, ne napravo, nalevo, to nemám ráda.“

Vlastní aktivity

Vzpomeňme, že Virginia Woolf ospravedlňovala pokoj pro sebe osobními, nepovinnými aktivitami. Ayoub je dvanáctiletý adolescent z nižších vrstev. Svůj pokoj sdílí s mladším bratrem. Raději by „měl menší pokoj a byl v něm sám“. Co mu ale vadí nejvíc, je absence oblíbených aktivit v tomto prostoru (kromě četby, přál by si ostatně knihovničku): „Dávám přednost tomu být jinde, například hrát na počítači nebo být dole.“ Celou dobu si hrává na počítači, který je v pokoji jeho starší sestry, [než vchází] důsledně klepe. Sedne si před obra-

zovku a zapomene na zbytek světa. Herní konzole a počítač – hlavně u chlapců – představují opory jejich osobního světa. Třináctiletý Rachid má pokoj společný se dvěma bratry, ale je velmi spokojený. Úkoly si dělá v pokoji rodičů a vše ostatní u sebe v pokoji: „Já jsem většinu času ve svém pokoji, protože tam je všechno. Je tam moje televize, je tam moje konzole, je tam můj počítač.“ Takto shrnuje, co má rád: „Všechno, co není od elektriky, obyčejně nesnáším, to bych nemohl žít. Nemohl bych žít bez televize.“

Vlastní pokoj má smysl jen a jen tehdy, když dovoluje přístup ke světu, o němž mladý sní. Někteří adolescenti si dokáží svůj pokoj přivlastnit s velkou fantazií. Jedenáctipátiletý Alain, ze středních vrstev, žijící ve Štrasburku, je krátce sám, jeho sestra má teď svůj pokoj. Jelikož je sportovec, vidí svůj pokoj jako stadion: „Jsem ve svém pokoji rád, protože si v něm hraji s plyškem. Vyhodím ho tamhle do výšky, několikrát ho odpinknu a branka je postel. Tam jsou totiž tyčky [tyče od horní části patrové postele] a do nich se nesmím strefit a říkám, že to je gól [jiný plyšák]. Tak se bavím,“ říká a směje se u toho. Takto si hraje dlouho: „Někdy mám taky malý kaučukový míček, rugbyový, a taky jeden fotbalový.“ Dodává, že někdy hraje se svým otcem: „Někdy hrajeme v chodbě, dáme pryč stolek a hrajeme fotbal. Brankami jsou dveře.“ Úzký prostor chodby jim nebrání se bavit. Jiný chlapec dělá totéž, ale v nepřítomnosti rodičů, kteří mu to zakazují.

Přivlastnit si své tělo je důležité. Charline ráda tancuje, aniž by ji u toho někdo viděl: „Vadí mi, když se na mě někdo dívá [zasmání]. Nevím, tak zavírám. A zkouším nebýt moc na této straně [u prosklených dveří].“ Jiné dívky dělají to stejné. Přivlastňují si své tělo pohybem, a samy. Jsou podobny hrdince ze *Sept mers et treize rivières* (Sedm moří a třináct řek) (Ali 2004). Tato žena, původem Indka, provdaná svým otcem, si chce sebe znovu přivlastnit. Objevuje své tělo, když sama tančí na posteli, ve dne, naproti skřini se zrcadlem: „Někdy ji napadalo, že tato moc přebývá v ní, že ona ji vytváří.“ Je jako dospívající dívka, která se chce znovu narodit. Vyjadřuje tuto touhu tělem. Například zaslechne z kuchyně píseň: „*Zvedla paže, zaklonila hlavu a začala tančit kolem stolu. Taky zpívala nabírajíc dech z hloubi plic, osvobozujíc vše, co v ní bylo, vychutnávajíc si, jak ji vlasy hladí po šíji a ramenou, nechávajíc nohy následovat hudbu, vlnit své boky.*“ Tělesný projev nevyžaduje nutně obecenstvo, pokud nevychází z logiky svádění. Jedná se spíš o sebe-poznávání těmito gesty, těmito pohyby. Pokoj může takovýto „obrat k sobě“ dovolovat.

Velmi často se zapomíná na jednu z podmínek toho, aby pokoj byl „vlastní“: na možnost uskutečňovat [v něm] alespoň jednu z aktivit pro osobní identitu konstitutivních. Přinejmenším v adolescenci hraje aktivita prim. Někteří mladí, i ti, kteří mají pokoj pro sebe, se v tomto pokoji málo zdržují (a málo na něm lpí), protože jejich rodiče nejen umístili přitažlivé vybavení – televizi, videohru, počítač – do jiných místností, ale taky proto, že osobní prostor těchto mladých je mimo byt: srazy s kamarády, kamarádkami, fotbal, skate či kolečkové brusle. Ulice může být prožívána jako „osobní prostor“.

Jiným adolescentům se může snáze líbit v jejich pokoji proto, že jejich svět je založen na představivosti. Berlínanka Isabelle – jejíž matka je domácí asistentkou pro staré osoby – má čtyřicet osm plakátů své oblíbené kapely, kterou poslouchá stále dokola. Může se dívat na DVD na svém počítači, má televizi (s malou pohovkou), video. Její pokoj obsahuje skoro vše z jejího světa, lehce do něho vpisuje své identitní požadavky. Chybí jí jen jedno, mobilní telefon, ale babička jí slíbila, že jí ho dá k dvanáctým narozeninám. Isabelle se tak bude moci

ještě více těšit z toho, že má svůj pokoj, bude se moci ještě více „vzdalovat“. Televize, hry na konzoli nebo na počítači a filmy získaly převahu nad knihami, ale plní srovnatelnou funkci, jsou bránou k jinému světu. Taková oklika je paradoxní, může pomoci nalézt sebe, jak to zdůrazňoval Walter Benjamin při vzpomínkách na svou četbu v mládí: „*Vzdálené země, s nimiž jsem se v těchto dobrodružstvích setkával, si spolu důvěrně hrály jako vločky. A jelikož dálka, když sněží, vede vaše myšlenky již nikoliv k širšímu horizontu, ale dovnitř vás samých, Babylon a Bagdád, Saint Jean-d'Acre a Aljaška, Tromsø a Transval se nacházejí uvnitř mne samotného*“ (Benjamin 1988).¹⁴ Četba není jedinou oporou konstrukce identity, jiné formy, které se mladým jeví jako patřící více k jejich generaci, je [mladé] přenášejí do světa, kde jsou konfrontováni s jinými podobami své identity, a kde se tak učí objeovat, kým jsou.

Ohlédnutí za procesem individualizace

Proces individualizace je plynulý a vstup do adolescence znamená čas vyhrazený pro toto objeování částečně autonomního já [fr. *soi*]. Důraz nebo naléhání na vlastnění osobního prostoru – či také svobodného pohybu ve vnějším prostoru – mísí ve skutečnosti dva cíle individualizačního procesu: nezávislost a autonomii (Chaland 1999). Nezávislost tkví ve svobodném užívání nějakého území – například vlastnění pokoje či pro mladého v možnosti pohybovat se po městě bez doprovodu dospělého (Singly 2002). Autonomie je budování osobního světa. V letech 1962–1963, zejména s vysíláním pořadu *Salut les copains* (Ahoj, kamarádi) každý den od pěti do sedmi večer na Europe 1, se ve Francii prosazuje kultura mladých; a daří se jí to jen díky tomu, že mladí mohou pořad poslouchat na „tranzistorácích“ nebo na prvních malých gramofonech. Přejed od rodinného vybavení k vybavení osobnímu je podmínkou nezávislosti. Nabídka hudby zaměřené na mladou generaci vychází z logiky autonomie. Autonomie, která umožňuje odlišnost od rodičů, a tedy od identitní dimenze „syn“ či „dcer“. Výrok Virginie Woolf – mít vlastní pokoj – také mísí tyto dvě teoretické roviny zdůrazňováním současně pokoje i aktivity, která ženě žijící v páru umožňuje mít svůj osobní svět.

Z výzkumu týkajícího se *adonassantů* a *adonassantek*¹⁵ se dozvídáme, že tyto dvě dimenze procesu individualizace je možné oddělit: případný vlastní pokoj (na straně nezávislosti) a oblíbené činnosti mladých (na straně autonomie). Mezi těmito dvěma dimenzemi můžeme dokonce pozorovat napětí. V rodinách, kde rodiče jsou vedoucími pracovníky, tak otec a matka kladou ve své výchově explicitní důraz na autonomii, ale současně zakazují v pokoji svých dětí televizi, ba i počítač. V rodinách nižších vrstev je autonomie ve výchovných cílech jednoznačně méně zdůrazňována, vlastní pokoj je vzácnější, ale [elektronického] vybavení je v pokojích mladých víc a velmi často je v nich televize. Vše se děje tak, jako kdyby uvnitř domácího prostoru rodiče patřící mezi řídící pracovníky uplatňovali pedagogiku nezávislosti a rodiče z nižších vrstev pedagogiku autonomie. V očích prvně jmenovaných je význam „kulturních“ činností (jakožto přístupu k lepší školní přípravě) takový, že omezují právo svých dětí projevit se. Sní o dítěti, které si ve svém pokoji čte, a nejsou rádi, když se

¹⁴ Překlad podle citace uvedené v Michèle Petit, *Éloge de la lecture*. Belin, Paris, 2002 – pozn. překl.

¹⁵ Viz poznámka 9.

mladý dívá hodiny na televizi. Přitažlivé vybavení taky umisťují co možná nejvíc mimo pokoj! Tato strategie má za – nepředvídaný – následek oslabení kouzla pokoje a rozšíření povědomí osobního prostoru na celý dům. *Adonaissantum* vůbec nevdá, že pokoj rodičů není jejich vlastní. Raději se realizují skrze činnost než skrze prostor, do něhož vepsali svou činnost.

Potenciál valné části kultury mladých je takový, že má tendenci učinit konkrétní prostor, kde se činnost odehrává, částečně druhotným. Naopak mladí z nižších vrstev si stěžují méně, než se předpokládalo, na absenci vlastního pokoje, pokud je pokoj, který sdílejí, dobře vybaven. V obou případech nám *adonaissanti* naznačují, že současná individualizace spočívá více na „oddělené“ aktivitě – pro označení momentálního odlišení, buď od rodičů (v případě mladších), nebo od partnera (v případě druhého člena páru) – než na požadavku vlastnictví striktně osobního prostoru.¹⁶ Mít vlastní místnost může vést k uzavření. Proces individualizace vede k upřednostňování svobody pohybu v domácím prostoru i venku. V tomto pojetí je nejosobnější intimita – chápána jako prostor uskutečňování osobní identity – proměnná; [tedy] v rozporu s běžným obrazem o ní jakožto strnulé.

Přeložila: Hana Šlechtová

Literatura

- ALI, Monica. *Sept mers et treize rivières*. Paris : Belfond, 2004. 460 s. ISBN 2-7144-3953-5.
- ARIÈS, Philippe. *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. Paris : Plon, 1960. 503 s.
- BAUMAN, Zygmunt. *L'amour liquide*. Rodez : Le Rouergue/Chambon, 2004. 192 s. ISBN 2-8415-6602-1.
- BENJAMIN, Walter. *Enfance berlinoise*. Paris : Maurice Nadeau, 1988.
- CHALAND, Karine. Pour un usage sociologique de la double généalogie philosophique de l'individualisme. In SINGLY, F. de (ed.) *Etre soi d'un âge à l'autre, Famille et individualisation, tome 2*. Paris : L'Harmattan, 1999. s. 31 – 43. ISBN 978-2-7475-0695-3.
- GODELIER, Maurice. *Métamorphoses de la patente*. Paris : Fayard, 2004.
- GOTMAN, Anne ; LÉGER, Jean-Michel. Variations saisonnières de la vie familiale : enquête su les secondes résidences. In BONNIN, P., VILLANOVA, R. de (eds.) *D'une maison l'autre*. Paris : Créaphis, 1995. s. 232 – 240.
- GOUYON, Marie. Une chambre à soi: un atout dans la scolarité. In *Données sociales*, 2006, s. 163 – 167. ISBN 2-1106-2947-9.
- KAUFMANN, Jean-Claude. *Casseroles, amour et crises*. Paris : A. Colin, 2005. 342 s. ISBN 2-2002-6886-6.
- LESSING, Doris. Chambre 19. In *Un homme et deux femmes*, Paris : UGE, 1983. MAUNAYE, Emmanuelle. La chambre après le départ de l'enfant. *Dialogue*, 1995, č. 127, s. 98 – 108. ISSN 1024-0209.
- SCHWARTZ, Olivier. *Le monde privé des ouvriers*. Paris : PUF, 1990. 531 s.
- SINGLY, François de. *Libres ensemble*. Paris : Nathan, 2000. 253 s. ISBN 2-2661-2239-8.
- SINGLY, François de. „Liberté de circulation“: un droit aussi de la neunesse. *Recherches et prévisions*, 2002, č. 67, s. 21 – 36. ISSN 1149-1590.
- SINGLY, François de. Intimité conjugale et intimité personnelle. A la recherche d'un équilibre entre deux exigences dans les sociétés modernes avancées. *Sociologie et sociétés*, 2003, roč. 35, č. 2, s. 79 – 96. ISSN 1492-1375.

¹⁶ Samozřejmě není odmítána kumulace vlastnictví osobního prostoru a možnost mít více osobních aktivit.

- SINGLY, François de. *Les uns avec les autres*. Paris : A. Colin, 2003. 267 s. ISBN 2-2002-6438-0.
- SINGLY, François de. *L'individualisme est un humanisme*. La Tour d'Aigues : éd. de l'Aube, 2005. 125 s. ISBN 2-7526-0137-9.
- SINGLY, François de. Le dédoublement de la vie privée. In MOLÉNAT, X. (ed.) *L'individu contemporain*. Auxerre : éditions Sciences Humaines, 2006, s. 185 – 197. ISBN 291260138X.
- SINGLY, François de. *Les adonaissants*. Paris : A. Colin, 2006. 395 s. ISBN 2-2003-4688-3.
- WALSER, Michael. La justice dans les institutions. *Esprit*, 1992, s. 106 – 122.
- WOOLF, Virginia. *Vlastní pokoj – esej*. Praha : One Woman Press, 1998. 104 s. ISBN 80-86356-02-7.

Autor

působí jako profesor sociologie na fakultě humanitních a společenských věd Sorbonny, na Université Paris Descartes a jako ředitel výzkumného centra Cerlis (Centrum pro výzkum sociálních vazeb). Odborně se zaměřuje na rodinu, soukromý život a individualistické společnosti. Je autorem, spoluautorem či redaktorem dvacítky monografií. Z jeho děl lze jmenovat například knihy *Fortune et infortune de la femme mariée* (Šťěstí a neštěstí vdané ženy, 1987), *Le Soi, le couple et la famille* (Já, pár a rodina, 1996), *Les uns avec les autres* (Jedni s druhými, 2003), esej *L'individualisme est un humanisme* (Individualismus je jistý humanismus, 2005) či *Les adonaissants* (knihy o již ne dětech, avšak ještě ne adolescentech, 2006). Do češtiny byla přeložena kniha *Sociologie současné rodiny* (1993, české vydání 1999).

Kontakt: francois.web@singly.org